

Центр
досліджень
визвольного
руху

УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ

№ 10

науковий збірник

*До 100-річчя
від дня народження
Романа Шухевича*

Львів — 2007

ЖІНКИ В ЖИТТІ РОМАНА ШУХЕВИЧА, ГОЛОВНОГО КОМАНДИРА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Висловлюємо надію, що наше дослідження зацікавить як застосованою методологією (у роботі ми використали гендерний та психологічний підходи), так і своїм змістом. Традиційно історіографія представляє Романа Шухевича як символ, як героя, який не має права на особисте життя. У цій статті ми намагаємося розширити уявлення про нього як про чоловіка, коханого, батька. Ми спробуємо реконструювати повсякденне життя жінок-повстанок у колі командира. Насамперед, шукатимемо відповіді на доволі прості запитання: що так сильно приваблює жінок у чоловікові-командирі? та звідки у жіноцтва береться такий потяг до влади? Відповіді нам дає, передовсім, феміністичний дискурс. У ньому йдеться про активну соціальну інтегрованість чоловіка, котрий може досягнути в житті набагато більше, ніж жінка, для якої віддавна існують суспільні табу, що стають перепорою на шляху до самостійності. Власне чоловік створює таку мораль та систему соціальних відносин, згідно з якою жінка не може бути йому рівною. Жінки, так само як і чоловіки, прагнуть посісти гідне місце в житті, інколи вони це роблять через чоловіків чи завдяки їм.

Отже, в цій розвідці ми покажемо, як чоловіча влада та авторитет вели за собою жінок. А також спробуємо з'ясувати, як здібній жінці-підпільниці уявлялася керівна роль у мікро-відносинах.

Найвідомішим і найавторитетнішим серед повстанців був, безперечно, командир (провідник, зверхник) Роман Шухевич — 'Тарас Чупринка'. Жінки, як і чоловіки, бачили в ньому месію, посланця, який мав урятувати країну від небуття. Проте водночас у ньому бачили чоловіка з усіма притаманними цій статі фізіологічними ознаками.

У чоловічому колективі, об'єднаному духом братерства, спілкування відбувається активно і природньо. А як же поводить у такому товаристві жінка? Чи наважується вона озвучувати свої думки у розмовах з провідником, наскільки легко це їй вдається, чи можна

говорити про повстанську рівність чоловіка-зверхника і жінки-підлеглої? Гадаємо, ні — і справа не тільки в ієрархії військових звань. Жінка, трактуючи себе як «менш досвідчену» в політиці та воєнних справах, перебирає ті обов'язки, які вважає «більш своїми», — зокрема готування їжі. Так чинила, наприклад, Дарія Гусяк, зв'язкова Р. Шухевича; натомість Катерина Зарицька, провідниця жіночої сітки Організації Українських Націоналістів (ОУН), з великою охотою брала участь у дискусіях, а ось готувала не надто добре.

Д. Гусяк згадує, що одного разу застала «зворушливу» картину: сиділи на стільцях один проти одного Роман Шухевич та Олекса Гасин, у руках тримали по картоплині і ножикові, а перед ними стояло відро з картоплею, яку вони намірялися почистити до обіду. Працювали мляво, тому що вся увага була зосереджена на дуже жвавій розмові. Жінка вирішила допомогти чоловікам та врятувати обід, тож звільнила їх від цієї роботи.

Ольга Ільків — 'Марічка', яка також виконувала обов'язки зв'язкової Р. Шухевича, зазначає, що серед жінок у конспіративному помешканні в с. Княгиничі найбільш діяльною була Катерина Зарицька — 'Маня', — авторитетна, впевнена в собі, схильна командувати. Через такі риси характеру між нею та матір'ю п. Ольги, яка «не любила команди», назрівав конфлікт. Зрештою, ситуацію розрядив Командир².

Роман Шухевич і Катерина Зарицька часто жартували та дискутували на різні теми. Генерал 'Чупринка' ставився до неї дуже шанобливо. Вони були знайомі ще з юних літ: обоє вихованці молодіжної організації Пласт, а згодом — активісти ОУН. Ольга Ільків зізнається, що не багато запам'ятала з тих розмов, — стриманість, почуття такту, маленька донечка, за якою потрібно було доглядати, не давали їй втрутитись у бесіду³. К. Зарицьку О. Ільків називає дружиною життя жінок у підпіллі.

Однак повернімося до функціонування конспіративної квартири в с. Княгиничі. Цікаво описує О. Ільків, як жінки «змагались» одна з одною у приготуванні страв: «Я була не дуже досвідчена

¹ Гусяк О. Роман Шухевич — людина особлива // Роман Шухевич на тлі доби Воюючої України / Упоряд. В. Штокало. — Тернопіль, 2005. — С. 29.

² Ільків О. Роман Шухевич у моєму житті // Роман Шухевич на тлі доби Воюючої України. — С. 216–217.

³ Ільків О. Роман Шухевич у моєму житті. — С. 228.

Дарія Гусляк

господиня [...] У ті часи Катруня, як і я, не мала потрібного досвіду, але під впливом амбіції вирішила показати верх мистецтва, тож не раз викликала мене на суперництво [...]. Маня приготувала яринову зупу з молодіої шпагової квасольки трохи сирувата вийшла. На другий день старалася вже я, щоби у зупі було докладно все зварене. Катрусина зупа була недозварена, а моя переварена»⁴.

Із цього уривка ми довідуємося, що жінки-повстанки у часи боротьби не мали потрібних куховарських навичок. Чим слід пояснювати таку ситуацію — впливом ліберального (він же прагматичний) фемінізму чи націоналізму?

На початковому етапі розвитку жіночого руху (зокрема у слов'янському просторі) існував тісний зв'язок між ідеологією жіночої емансипації та ідеологією національного визволення. Завдяки цьому між жінками та чоловіками формувалися «союзницькі» відносини, а суспільно-статеві суперечності ніби послаблювалися, відходили на дальній план⁵.

Отже, коли йдеться про Західну Україну, не можна розглядати фемінізм поза націоналізмом і навпаки. Ольга Ільків назвала одну зі своїх статей-спогадів «Провідник Роман Шухевич і жінки». У ній авторка ділиться думками щодо ролі жінки у партизанській боротьбі. Вона згадує слова свого провідника 'Смоли', який 1942 р. призначив її на місце провідниці жіночої підпільної сітки м. Львова: «Тепер ви, жінки, мусите повністю заступити нас, мужчин, в організаційній і практичній роботі, бо ми, мужчины, у ситуації, яка

наближається, будемо втягнені у безпосередню збройну боротьбу»⁶. Гадаємо, він мав рацію. Зауважимо лише, що ці види військової діяльності ніколи не існували окремо один від одного, і жінки були залучені до них обох. Сама ж О. Ільків розмірковує над особливостями перебування жінок на війні. На її погляд, головним стимулом і найбільшою підтримкою для жінки в умовах боротьби була довіра того, хто відповідав за всіх — Романа Шухевича; він розумів трагізм і героїзм жіночої долі⁷. Жінкам було нелегко уже через те, що службовці радянських органів держбезпеки мали спеціальну інструкцію — як упізнати бандерівку: у неї спідниця коротша, ніж у сільських дівчат, інша зачіска, вона охайна. Тож під час облави дівчата вдягалися відразливо, мазали сажею руки та обличчя⁸.

Ольга Ільків зауважує, що Р. Шухевич «почував себе спокійно без бойової охорони, у товаристві жінок»⁹. Ми вважаємо це природним, адже жінка — найкращий конспіратор: чоловік у жіночому товаристві викликає менші підозри, аніж у суто чоловічому. Крім того, в очах жінки чоловік завжди прагне виглядати якнайкраще, а тому мобілізується вся його відвага.

Провідник був чоловіком, хоч і не звичайним — не кожен досягнув таких висот, як він — генерал-хорунжий Української Повстанської Армії (УПА), член Українського Державного Правління у 1941 р., Головний командир УПА у 1943—1950 рр., Голова Бюро Проводу ОУН, Голова Генерального Секретаріату Української Головної Визвольної Ради (УГВР) і генеральний секретар військових справ у 1944—1950 рр.¹⁰. Йому було притаманне звичне для чоловіків сприйняття жінки як естетично-еротичного об'єкта. Проте він умів розгледіти й інші якості. У жінці він спочатку бачив зовнішність, а потім — інтелект. Ось як висловився Р. Шухевич про Дарію Ребет (єдину жінку, обрану до складу Проводу ОУН): «Ми, молоді хлопці, любили жартувати на тему наших подруг з ОУН, дивилися на зовнішність, на гарні ноги. Так ми зустріли Дарію Ребет. Але коли ми почули, як вона виступає, здивувалися її розуму і тоді

⁴ Ільків О. Роман Шухевич у моєму житті. — С. 229.

⁵ Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ — першої третини ХХ ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст: Монографія. — Чернівці, 2006. — С. 212—213.

⁶ Ільків О. Провідник Роман Шухевич і жінки // Роман Шухевич на тлі доби Воюючої України. — С. 247.

⁷ Ільків О. Провідник Роман Шухевич і жінки. — С. 248.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Кук В. Генерал-хорунжий Роман Шухевич. Головний Командир Української Повстанської Армії. — Львів, 2005. — С. 3.

Катерина Зарицька

вже не сміли дивитися на неї інакше як з глибокою пошаною»¹¹.

Роман Шухевич виступав і як літературний критик Богдани Світлик — 'Марії Дмитренко'. За словами О. Ільків, він реагував на кожне слово, голосно обговорював написане та захоплювався вдалим сценами¹². Згодом він оцінював і поетичну збірку самої п. Ольги — «Зі щитом чи на щиті». Стимулом до її створення стала важка звістка про смерть чоловіка підпільниці — Володимира Лика. Ще перед тим Ольга Ільків розповіла мешканцям квартири у Княгиничах, що ворожка їй

напророчила два таланти, один з яких вона вже виявила і розвинула, а інший — не встигне. Жінка розтлумачила це так: перший талант — літературний, другий — музичний. На слова, що п. Ольга «щось проявила» і в майбутньому «щось сотворе», Провідник усміхнувся та жартома додав: «Ще одну Дзвінку», — тобто ще одну дитину. Жінці довелося мовчки проковтнути гіркий, зрештою, пророчий жарт. «У мене ще дійсно у грудні 1947 р. появилася на світ син...»¹³. Як бачимо, Р. Шухевич оцінив устремління соратниці різко й не дуже тактовно.

Громадська діячка Ольга Кузьмович, пишучи про Р. Шухевича, говорить про нього просто — як про людину, не створюючи панегіриків на його честь¹⁴. Вона згадує, що знала 'Шуха' ще з дитячих

років як приятеля наймолодших сестер своєї матері, тоді вона з великим захватом «дивилася на Романа (як, до речі, усі дівчата), особливо на площі "Сокола-Батька", де він постійно перебував як знаменитий бігун і стрибун»¹⁵.

Навіть коли дівчинка Оля виросла і здобула посаду секретарки ОУН, Роман не сприймав її серйозно, багато з нею не розмовляв і окрім звичного привітання «Сервус, мала!» лише давав накази¹⁶.

Як ми пересвідчилися, Роман Шухевич мав популярність серед дівчат, ще не здобувши своїх високих звань. Тоді їх цікавила спортивна слава хлопця, який 1923 р. на змаганнях у Львові встановив рекорд у бігу з перешкодами на 400 м та у плаванні на 100 м¹⁷. Жінки бачили в ньому риси лідера, що розвинулися згодом. Їх захоплювала зовсім не зовнішність, яка була «середньостатистичною»: «Був він щуплим, сухорлявим, зовсім незамітним [...] Але в дуже короткому часі Роман своїми здібностями, своєю вдачею [...] звернув на себе увагу [...]»¹⁸. Дівчат, наче магніт, притягував ореол влади над молодим Шухевичем, і опиняючись у колі цього світла, вони відчували розкіш слави. Бути симпатичною в очах такого хлопця — це не мало.

Наталя Березинська-Шухевич — дружина Головного командира УПА — не залишила після себе мемуарів, тому про неї знаємо насамперед зі спогадів колишньої учасниці УПА Ірини Козак¹⁹ та товариша Романа Шухевича — Богдана Чайківського²⁰, які подекуди наводять суперечливу інформацію.

Деякі риси характеру Наталі Шухевич дають змогу говорити про неї як про жінку сильною вдачі: на допитах вона поводитися твердо, ніхто з підпілля не постраждав через її свідчення.

Під час війни подружжю Шухевичів випадали тільки рідкісні зустрічі, тож доводилося оберігати почуття на відстані. Вони були чимось схожі одне на одного, і коли опинялися разом, не могли не пишатися собою: поряд з Романом була справжня витончена леді,

¹⁵ Кузьмович О. Коли герой ще не був героєм. — С. 179–182.

¹⁶ Там само. — С. 181.

¹⁷ Кук В. Генерал-хорунжий Роман Шухевич. — С. 12.

¹⁸ Там само. — С. 7.

¹⁹ Козак І. Наталя Шухевич // Роман Шухевич на тлі доби Воюючої України. — С. 150–159.

²⁰ Чайківський Б. «Фама». Рекламна фірма Романа Шухевича. — Львів, 2005. — 104 с.

¹¹ Ільків О. Провідник Роман Шухевич і жінки. — С. 249.

¹² Ільків О. Роман Шухевич як літературний критик // Роман Шухевич на тлі доби Воюючої України. — С. 241.

¹³ Ільків О. Роман Шухевич як літературний критик. — С. 245.

¹⁴ Кузьмович О. Коли герой ще не був героєм // Роман Шухевич на тлі доби Воюючої України. — Тернопіль: Ідея і Чин, 2005. — С. 179–182.

а поряд з Наталею — сильний, визнаний борець за державну самостійність. Вони мали найбільш поціновувані якості: він — славу, вона — красу.

У житті Головного командира Р. Шухевича були й інші жінки, однак саме Наталя стала дружиною Романа, народила його сина Юрія та доньку Марію.

Наталя Шухевич (з дому Березинська) була донькою священика. В ті часи діти духовенства, учні гімназій і студенти університетів були тими представниками української інтелігенції, що прагнули покращити життя на селі. Переймалася цією справою і Наталка разом із своєю сестрою Дарією та братом Юрієм. До них приїжджали друзі, серед яких — Роман Шухевич і його брат Юрко.

1913 р. родина Березинських переїхала в с. Оглядів (тепер Радехівського р-ну Львівської обл.). Тут Наталя закінчила початкову школу і вступила до гімназії сс. Василянко; пізніше навчалась у Львові. Закінчивши студії, жила з батьками та допомагала їм. Родини Березинських і Шухевичів дружили. У 1930 р. відбулося весілля Наталії та Романа, а 1931 р. у молодят народилася донечка Марта, яка, на жаль, невдовзі померла. Це був нелегкий період у їхньому подружньому житті. Смерть єдиного брата стала другою великою втратою, яку пережила Наталя Шухевич. На той час вона залишалася у батьків, а її чоловік часто відлучався у справах²¹.

Наталя Шухевич та її батьки перебували під постійним наглядом польської поліції. Через свою підпільну діяльність, додержуючись вимог конспірації, Роман Шухевич міг лише зрідка навідуватися до Оглядова (щоправда, Б. Чайківський стверджує протилежне). У червні 1934 р. поліція арештувала Романа Шухевича і заслала його до табору в Березі Картузькій. Причина арешту — вбивство міністра Броніслава Перацького, хоча доказів участі Р. Шухевича в цій акції не було²². Для дружини Наталі і сина Юрка, який народився 28 березня 1933 р., тоді залишалися тільки відвідини чоловіка і батька в тюрмі. Про один такий візит Юрій Шухевич написав: «Перше, що запам'яталося, то було побачення з батьком у в'язниці на Бригідках. Пам'ятаю, як ми з мамою зайшли до кімнати побачень... з протилежних дверей увійшов батько. Батько був у сірому

²¹ Козак І. *Наталя Шухевич*. — С. 150–151.

²² Там само. — С. 152.

вбранні, усміхнений. Батько обняв маму хотів взяти мене на руки, але я чомусь настрашився поліціанта...»²³.

Р. Шухевич вийшов на волю в січні 1937 р., але й після звільнення не могло бути мови про «нормальне» сімейне життя. Наприкінці 1938 р. він разом зі своїм приятелем Юрієм Лопатинським нелегально перейшов на Закарпаття і долучився до боротьби за самостійність Карпатської України. Його дружина і син знову залишилися в батьків п. Наталі в Оглядіві.

Після окупації Карпатської України угорськими військами, Р. Шухевич перейшов через Румунію і Югославію до Австрії і, згідно з наказом Проводу ОУН, переїхав до Данціґа (нині — Гданськ), де підтримував конспіративний пункт зв'язку із краєм. Невдовзі сюди ж приїхали Наталя Шухевич із сином Юрком. Тоді вперше Наталя і Роман змогли, принаймні деякий час, пожити родинним життям. Удруге така нагода випала їм після капітуляції Польщі, на той час вони перебували у Кракові.

Донька Шухевичів, Марія Шухевич-Трильовська, наводить таку інформацію про свою матір: «Підчас радянської окупації Галичини, в 1939 р. Наталка з сином Юрком нелегально переходить кордон і приїздить до Кракова, де на той час був її чоловік. Тут, в Кракові в 1940 р. у Наталії народилася донька Марія. Власне цих два роки в Кракові родина жила разом, це було найдовше їх спільне життя»²⁴. Марія народилася 16 жовтня 1940 р.

У липні 1941 р. п. Наталя переїхала до Львова і тут жила з двома дітьми й мамою до 1944 р. (її батько о. Роман Березинський тоді уже помер). Навесні 1941 р. був зорганізований Український легіон, що його очолив Роман Шухевич, — і знову до 1943 р. Наталя Шухевич мала лише дві короткі зустрічі зі своїм чоловіком. А від січня 1943 р. її чоловік перейшов у підпілля. У лютому цього року німці арештували п. Наталю і вимагали від неї, щоб вона повідомила чоловікові про свій арешт і про те, де саме її утримують. Однак вона рішуче відмовилася робити це. У квітні німці звільнили п. Наталю. Від того часу вона могла бачитися зі своїм чоловіком дуже рідко, і ті зустрічі були строго законспіровані²⁵.

²³ Козак І. *Наталя Шухевич*. — С. 152.

²⁴ Там само. — С. 153.

²⁵ Там само. — С. 153.

Наталія Шухевич

У 1944 р., після створення УГВР, п. Наталія і її діти мали відійти на Захід разом із тими членами Проводу ОУН, Президії УГВР та іншими учасниками визвольного руху, які були вислані Проводом ОУН за кордон. Проте вона відмовилася покинути чоловіка і рідну землю та зважилася залишитися з дітьми й матір'ю в умовах радянської окупації. Перед арештом вона переховувалася в с. Биличі Старосамбірського району, у греко-католицького священика о. Мицака. Биличі розташовувалися за декілька кілометрів від м. Старого Самбора. Ірина Козак згадує: «Ми, тобто зв'язкова генерала “Тараса Чупринки”, Марійка і я, приїхали до Самбора в день, коли був ярмарок [...]. Наталія Шухевич

жила дуже законспіровано, і до неї не можна було дістатися через підпільні зв'язки. Ми прийшли, щоб передати інформації і потрібну допомогу та перевірити умови і безпеку, в яких жила родина Керівника Визвольного Руху. У тому часі було вже заплановано, що п. Наталія з родиною перейде жити в інший терен як переселенка з Польщі. Наша зустріч була радісна, навіть весела і повна оптимізму. До Старого Самбора супроводжував нас Юрко, який хотів якнайбільше знати про свого батька. Маруся була тоді ще маленька дівчинка з кучерявим волоссям і чарівним усміхом»²⁶. По якомусь часі зв'язкові довідалися, що більшовики арештували о. Мицака з родиною і всіх, хто жив у нього, тобто його родичів — так казали люди.

Наталю Шухевич, її дітей і матір було заарештовано 17 липня 1945 р. і відправлено у Дрогобицьку тюрму. Юркові було тоді 12 років, а Маруся мала неповних 5 років. Дітей вивезли до дитячого

²⁶ Козак І. Наталія Шухевич. — С. 154.

будинку в Чорнобилі, пізніше — до Сталіно (нині — Донецьк), звідки Юрко втік. Матір Наталі привезли до Львова, в тюрму на вул. Лонцького, де вона померла. Маруся Шухевич-Трильовська пише так: «А Наталія Шухевич два довгі роки без суду поневірялася по радянських тюрмах — то у Львові, то в Києві. Пережила кілька підступних провокацій, метою яких було заманити Романа Шухевича на визволення дружини. Піддавалася фізичним тортурам, а найтяжчим була повна відсутність інформації про долю дітей»²⁷.

8 вересня 1947 р. особливою нарадою при Міністерстві державної безпеки СРСР Наталія Шухевич була засуджена за статтями 54-1 «а» і 54-11 Кримінального кодексу УРСР на 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна²⁸.

Протягом усього ув'язнення п. Наталія не переставала наполягати на тому, щоб їй надали інформацію про місце перебування дітей, але завжди одержувала відмову. Правда, з часом, від ново-прибулих дівчат, вона довідалася, що Юрко також ув'язнений, однак з'ясувати, де саме, їй не вдалося. Про долю доньки взагалі ніхто нічого не знав. Це виснажувало матір більше, ніж тюремний побут і фізичні знущання. Аж перед самим звільненням 4 серпня 1955 р. після тривалого голодування вона домоглася, щоб їй дали адреси дітей. «Вона боялася, зокрема, за Марусю, бо її забрали малою дитиною і могли “перевиховати”»²⁹.

Після звільнення Наталю Шухевич вивезли в Новосибірську область на заслання. Тоді ж звільнили Юрка, і він приїхав до матері. Сім'я вирішила повернутися до Львова, але тут їх не прописали і знову позбавили волі³⁰.

Тільки влітку 1957 р. п. Наталія знову побачила свою доньку Марусю, яка приїхала до матері на побачення до Чернігівської тюрми. Невдовзі після цього Наталю Шухевич відправили в Караганду, де вона мала надалі відбувати своє ув'язнення. За амністією, яка дозволяла звільняти жінок, котрі мають неповнолітніх дітей, п. Наталю звільнили, і вона знову повернулася до Львова³¹.

²⁷ Козак І. Наталія Шухевич. — С. 155.

²⁸ Там само. — С. 156.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само. — С. 157.

³¹ Там само.

Спогади Б. Чайківського, який разом із Р. Шухевичем керував рекламною фірмою «Фама», дуже цікаві тим, що у них ми чи не вперше зустрічаємо Романа Шухевича — чоловіка, який любить жінок і залюбки фліртує з ними: «Роман був дуже товариський, веселий. Мав багато приятелів і приятельок. А ще дуже любили його дівчата. І він ними не погорджував...»³². Слід зазначити, що Б. Чайківський згадує і про ніжні почуття Шухевича до дружини; з іншими жінками, за словами оповідача, його пов'язували тільки легкі жарти та флірт. Дівчата, натомість, допомагали в підпільній, політичній і бізнесовій праці: «Ми мали добре поставлену розвідку. Ми старалися ближче завітати з дівчатами в телефонних центрах, і вони допомагали нам»³³.

Якось Богданові та Роману треба було принести малярам «Фами» «якісь модельки», тобто еротичні фотознімки моделей, для цього вони відвідали крамницю на вул. Коперніка, де був відділ іноземної літератури. Там працювала, за словами Б. Чайківського, «жидівочка, років під тридцять, брюнетка, дуже гарна. Ми з нею жартували». Ця жінка збрала різні французькі журнали «без сорочинки, а другі — в сорочинці», тобто там були зображені дівчата цілком роздягнуті або у чомусь дуже пікантному. Молодший за Романа на вісім років Богдан, який з цікавістю запитав продавчиню, чому ті знімки, на яких моделі одягнені, коштують дорожче. Вона, звернувшись до Романа, назвала Богдана «шмаркачем». Їй довелося пояснити молодикові усі нюанси чоловічого сприйняття подібних фото: «Коли в сорочинці, то лишається багато для уяви, а без сорочинки — то вже нічого не лишається для уяви»³⁴.

Богдан Чайківський описав Наталю Шухевич як жінку дуже вродливу, що мала гарні груди та ноги. У зв'язку з цим буде доречним процитувати розмову, що відбулася під час прогулянки молодих людей вулицями Львова: «Одного разу йшли ми втрьох — Роман, Наталка і я — вулицею. А на зустріч нам якась жінка. Я кажу на жарти, що подивись, які в неї гарні груди. А Наталка на те: “В жінки важні не груди, а ноги”. Я їй: “Та де там! Груди важніші!” А Роман сміється: “Богдане! Скажи їй так, як вона просить: що має

³² Чайківський Б. «Фама». Рекламна фірма Романа Шухевича. — С. 31.

³³ Там само. — С. 46.

³⁴ Там само. — С. 54.

гарні ноги»³⁵. Вельми цікавий епізод — він дає відчуття, що Роман та Богдан були просто хлопцями, які не могли не зачепити поглядом вродливої жінки, та й Наталка продемонструвала суто жіночу поведінку, наголосивши на своєму розумінні краси як справжній знавець чоловічих смаків. Можливо, вона й сама здогадувалася, що має гарненькі ніжки, тож і виступила на захист саме цієї принади.

Богдан Чайківський не пропускає нагоди розповісти про деякі «парубочі» пригоди: «У Зимній Воді ми часто заходили до двох сестер, які нас радо приймали, частували смачною овочевою зупою». І от коли вже сестри проводжали молодиків, Богдан почув настрашений голос тієї дівчини, що була з Романом: «Пане інженере! Ви жонаті?!» Згодом Роман пояснив другові: «Вона така спритна баба. Коли тримала мене за руку, то так і мацала той перстень, що я маю. А коли побачила, що то не перстень, а обручка, то їй страшно заболіло серце, що я жонатий»³⁶.

Завдяки таким згадкам товаришів вдається поглянути на Романа Шухевича як на людину, вдається наблизити його до реального життя, позбавити обов'язку бути лише ідолом.

Як провідник Роман Шухевич отримував подвійну увагу з боку жінок. Вони кохали його та й він, вочевидь, відповідав їм взаємністю. Звання, військова форма затьмарювали жінкам голови.

Чи знала Наталія про те, що вона, ймовірно, — не єдина в чоловіка, залишається тільки здогадуватися. Проте думати про інших жінок їй, безперечно, доводилося, — бодай через ту кількість дівчат, які оточували Шухевича ще в юнацькі роки. Наталія не фігурує у якихось неоднозначних згадках, її особистість залишається у тіні чоловіка.

Еротична доля жінки забороняє їй мати позашлюбні сексуальні стосунки. Проте чоловік, тісно пов'язаний зі світом як працівник і громадянин, може мати випадкові зв'язки і до одруження, і після нього. Жінка ж, на яку суспільство дивиться як на продовжувачку роду, повинна бути абсолютно чистою.

Наука, що має назву «психологія статі», стверджує: соціальне і психологічне благополуччя чоловіка та жінки залежить зовсім не від того, наскільки він або вона відповідають абстрактному

³⁵ Чайківський Б. «Фама». Рекламна фірма Романа Шухевича. — С. 31–32.

³⁶ Там само. — С. 33.

нормативу, а від того, наскільки фізіологічні та поведінкові властивості особистості збігаються з її самосвідомістю та системою цінностей, і від того, чи пощастить йому або їй знайти пару, яка потребує людини саме такого типу, та утворити щасливий шлюб. Отже, не тільки жінка повинна відповідати чоловікові, але й чоловік привертає увагу жінки передовсім тими рисами, які важать для неї. Жінці не менш важливо, ніж чоловікові, мати славу та авторитет. Через суспільні закони вона, зазвичай, не може досягти такої влади, як чоловік, тому шукає і переймає її у чоловіка. Мабуть, зайве говорити, що чоловіки та жінки однаково прагнуть самоствердитися, не змарнувати життя, — але ми звикли керуватися подвійною мораллю щодо статей. Усім відомо, що для жінки дуже важливо народити дитину, але для чоловіка поява сина чи доньки також має неабияке значення; від чоловіка ж чекають, окрім «другорядної участі у народженні дитини», ще й суспільних досягнень, — заслугами перед суспільством компенсується «меншовартість» у справі продовження роду. Однак насправді це лише зорганізована за певними правилами гра ролей, які переплітаються та навзаєм замінюються.

РОМАН ШУХЕВИЧ У СПОГАДАХ СУЧАСНИКІВ

Незважаючи на значущість постаті Романа Шухевича в історії, його діяльність ще й досі не досліджена належним чином. Однією з причин цього є те, що величезний пласт документів та матеріалів, пов'язаних з подіями першої половини ХХ ст., довго залишався недоступним¹.

Кількість праць, присвячених 'Тарасові Чупринці', останнім часом збільшується, поступово зростає мемуарний доробок. У зв'язку з цим необхідно систематизувати та конкретизувати деякі основні моменти, від висвітлення яких залежить формування образу Головного командира УПА не лише як політика, військовика, але й як людини². Глибше пізнання Шухевича-особистості допоможе ліпше зрозуміти окремі аспекти тодішньої національно-визвольної боротьби.

Про Р. Шухевича як людину дізнаємося насамперед зі спогадів бойових товаришів, друзів, знайомих генерал-хорунжого, з історичних джерел, що висвітлюють буремні події того часу, а також із наукових публікацій³. Спогади про Романа Шухевича з'являлись у різних журналах, зокрема у «Визвольному шляху» (суспільно-політичний і науково-літературний місячник, який видавала «Українська Видавнича Спілка» у Лондоні, тепер виходить у Києві) та «Сучасності» (місячник літератури, мистецтва, суспільного життя, що раніше виходив у Мюнхені, тепер — у Києві), а також окремими книжками — в Нью-Йорку, Торонто, Парижі, Києві, Львові, Тернополі. Лише до 45-го тому «Літопису Української Повстанської Армії», який побачив світ у 2007 р., ввійшло 46 споминів про генерала⁴.

Біографічний матеріал у мемуарах, зазвичай, позначений суб'єктивізмом і взагалі — «прив'язаний» до долі автора. Це робить

¹ Прокоп М. Роман Шухевич-Чупринка й ОУН-УПА в 1943-1944 рр. // Сучасність. — 1976. — Ч. 1. — С. 75.

² Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто—Львів, 2006. — Т. 45: Генерал Роман Шухевич — «Тарас Чупринка» Головний командир УПА. — С. 27.

³ Дашкевич Я. Роман Шухевич та його місце в історії України ХХ ст. Дослідницькі проблеми // Роман Шухевич: постать на тлі доби Воюючої України / Упоряд. В. Штокало. — Тернопіль, 2005. — С. 11.

⁴ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 45. — 539 с.